

„Azért mindig a nő irányít.” – a hagyományos zsidó női szerepek megjelenése egy zsinagóga közösségében

Jelige: HPW 242

Tartalom

1. Bevezetés.....	3
2. Módszertan.....	4
3. A közösség	7
3.1. A haszidizmus és a nemzetközi Chábád.....	8
3.2. A Chábád mozgalom Magyarországon.....	9
4. A haszidizmus és a női szerep.....	11
5. Rebbecen.....	12
6. A közösség tagjai	14
7. A Titkos Hanna Klub	17
8. Női közösségi tagok véleménye a Hanna klubról és a női szerepekről.....	19
9. Bár micvo és bát micvá	23
10. Bát micvá Óbudán	25
11. Összegzés	28
12. Bibliográfia.....	30

1. Bevezetés

Tanulmányomban az ortodox zsidó női szerepekkel kapcsolatos normákat, valamint a Chábád-Lubavics mozgalom¹ egyik zsinagógájának, az Óbudai zsinagóga női tagjainak nemi szerepekről alkotott véleményeit vizsgálom.

Mikor először elmentem az Óbudai zsinagógába² külön figyelmet fordítottam arra, hogy azokat a normákat és szabályokat, melyeket egy ortodox³ zsinagóga megkövetel mindenképpen betartsam, ezért odafigyeltem öltözködésemnél, hogy ne lógjon ki a vállam, valamint térd alá érő szoknyát vettem. Ám mikor megérkeztem a zsinagógába láttam, hogy vannak a közösségnek olyan nő tagjai, akik nadrágot hordanak, amely az ortodox viselettől eltér⁴.

Minél több időt töltöttem a zsinagógában terepmunkám során, egyre inkább világossá vált, hogy a közösség női tagjai közül szinte mindenki a hagyományokhoz való kötődés tekintetében a valláshoz visszatérő, vagyis olyan személyek, akiknek a zsidó hagyományok erőteljesebben vannak jelen életükben, mint az őket megelőző generációjában (vö. Kovács, 2002:32).⁵ Emellett arra is felfigyeltem beszélgetéseink során, hogy a közösség női tagjainak nagy része nem szombattartó,⁶ nem az ortodox életmóddal megegyezően él. A zsinagóga ortodox vezetőinek értékrendje és az ottani nem ortodox női tagok normái bizonyos kérdésekben különbözőek lehetnek. Így felmerült bennem kérdésként, hogy melyek az ortodox nemi szerepek és a közösség nő tagjai által elfogadott női szerepek között a hasonlóságok illetve a különbségek? Milyen értékrend mentén határozzák meg

¹ A mozgalomról részletesebben lásd: 3.2. fejezet.

² Óbudán két zsinagóga található, a Frankel Leó utcai neológ zsinagóga, valamint a Chábád-Lubavics zsinagóga.

³ „Átfogó kifejezés azon tradicionalisták körülírására, akik elutasították a 18. század vallási újításait. [...] Ma azokat jelenti, akik nem fogadják el a konzervatív vagy reformjudaizmus modernista meggyőződését” (Unterman, 1999:180).

⁴ A nők öltözködéséről részletesebben lásd: 4. fejezet.

⁵ Kovács András az 1999-ben végzett, magyarországi zsidókról szóló szociológiai felmérések eredményeinek elemzésekor a vallási – kulturális hagyományhoz való viszonyról kilenc kérdés felhasználásával egy kétgenerációs modellt hozott létre. A két generációra vonatkozó adatok összevonása alapján 6 csoportot mutat be. Az első csoportban a szülői és jelenlegi családban sincs jelen a tradíció (18%). A tradíciófeladók (28%) azoknak a csoportja, akiknek szüleik még hagyománykövetők voltak, de a megkérdezettek már nem. A távolodók (15%) szülei még hagyományörzők voltak, a kérdezettek pedig a nagyobb ünnepeket tartják, a szimbolikus tradícióörzők (15%) pedig mindkét generációban a hagyományok szimbolikus megtartása volt jellemző. Tradícióörzők (11%) azok a személyek, akiknek mindkét vizsgált generációban jelen volt a tradíció. A visszatérők csoportjában (13%) pedig a jelenlegi családban erőteljesebben van jelen a tradíció, mint a szülői családban.

⁶ A szombatra vonatkozó törvényeket betartó személy.

magukat a közösség női tagjai otthon, a családban, illetve a zsinagógában? Milyen normákat közvetítenek számukra a zsinagógában, és ebből mit éreznek magukénak?

Ahhoz, hogy megérthessük a zsidó női szerepeket az Óbudai zsinagóga közösségében, fontosnak tartom tanulmányomban annak egészét bemutatni – a hászid irányzatot, nemzetközi és magyarországi vonatkozását. Ezáltal tudjuk elhelyezni a női szerepeket a közösség komplex rendszerében. A nők értékrendjének és vélekedéseinek tanulmányozásán keresztül a magyarországi lubavicsi zsinagóga közösségének egészét ismerhetjük meg.

Dolgozatom elején kutatásom terepéről és módszeréről fogok írni. Ezután a kutatott közösséget fogom bemutatni: a Chábád-Lubavics mozgalmat nemzetközi és magyar viszonylatban. Majd rátérek a zsidó női szerepekre: megvizsgálom a „hászid egyenjogúság elméletét”⁷ és az ortodox női szerepeket, valamint bemutatom a zsinagóga rebbecenjét⁸, aki az ortodox értékeket közvetíti a közösség női tagjainak. Ezután magáról a közösségi tagokról írok, hogy jobban megismerhessük a valláshoz való közeledésüket. Majd egy esettanulmányon keresztül bemutatom a zsinagóga női klubját, interjúelemzésemben pedig a közösség tagjainak vélekedését az ortodox zsidó nemi szerepekről. Végül egy rítus elemzésével megvizsgálom egy nemi egyenjogúsággal kapcsolatos innovációját a vallásnak. Így egyrészt a fentebb feltett kérdéseimre kaphattam válaszokat. Másrészt, bár a hangsúlyt a zsidó női szerepekre, valamint a közösség női tagjaira és vezetőjére helyeztem, a feltett kérdések megválaszolásával a közösség egészét ismerhettem meg – a karizmatikus vezetők és a közösség értékbeállítódásait, „vallásosságukat,” a tradíciókhoz és a „modern”⁹ eszmékhez való kötődésüket. Ezáltal a magyarországi zsidóság egy újabb közösségét ismerhetjük meg, valamint azt, hogy mitől különleges a Chábád-Lubavics közösség itthon és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

2. Módszertan

⁷ Idézőjelben és dőlt betűkkel azokat a kifejezéseket, mondatokat írom, melyeket a közösség tagjai használtak kutatásom során.

⁸ A rabbi felesége.

⁹ A „modernitás” fogalma magában foglalja „amit a kapitalizmus, a modern állam és az individualizmus jelent az emberi lét számára”. [...] Az utóbbi évtizedben még intenzívebbé vált az [...] eszmék és képzetek globális szintű áramlása” (Eriksen, 2006:370). Bár a „modernitás” fogalma átfogó és általánosító fogalom, kutatásom szempontjából úgy éreztem, ez a kifejezés érzékelteti leginkább az ortodox nézetekkel szembeni normákat és értékeket, melyeket a zsinagóga női tagjai magukénak éreznek, ezért tanulmányomban idézőjellel írtam.

Az Óbudai zsinagógába 2011 májusában kezdtem el járni. Az első 2-3 hónapban a szombatfogadásokon vettem részt. A sábesz¹⁰ bejövetelének rítusa egyrészt az imából, másrészt az azt követő kiddusból¹¹ áll. Az imák alatt a nők egy függönnyel elválasztott részen ülnek,¹² a rítus első részében tehát a közösség női tagjaival alakíthattam ki közelebbi kapcsolatot. Az ezt követő kidduson és vacsorán pedig a közösség egészét ismerhettem meg. Az így kialakult ismeretségek nagyban meghatározták azt, hogy milyen mértékben tudtam megérteni a közösséggel kapcsolatban felmerült kérdésekre a válaszlehetőségeket (vö. Eriksen, 2002:19-58, Feischmidt, 2007:226). Azt, hogy mely ortodox értékeket közvetíti a zsinagóga rabbija és rebbecenje a közösségi tagok számára, elsődlegesen a zsinagógában tudhattam meg. Itt lehettem részese azoknak a szituációknak, melyekben a párbeszéd a vizsgálatom tárgyáról szóltak, és melyekben a résztvevők saját magukról alkottak spontán magyarázatot (vö. Feischmidt – Szuhay, 2007:244). Így „a kommunikáció olyan finom részleteit” is észrevehettem, amelyeket másként nem tudtam volna megérteni (vö. Feischmidt, 2007:226; Babbie, 2008:315-349). A női szereppel kapcsolatban felmerülő értékrend leírásához mindenekelőtt fontos volt a közösség saját, belső nézőpontját megismernem, és fogalmaikat megértenem (vö. Eriksen, 2006:55).

Egyik adatközlőmmel való interjúzásunk alkalmával hallottam először a „*Fiatal*”, vagy „*Titkos Hanna Klubról*”. A klub elnevezése egy utalás a havonta megtartott Hanna Női Klubra, mely 2003-ban alakult, és céljai hasonlóak: ünnepek és szokások megismerése, a zsidóságról való tudás elmélyítése, nők számára. Az alapítók szándéka az volt, hogy zsidó lányok és nők számára közös fórumot és közösséget teremtsenek, ahol a zsidó élet, háztartás és család problematikáját megfelelően körüljárhatják. A Hanna Női Klub összejöveleim más zsinagóga nő tagjai is jelen vannak, az átlagéletkor idősebb, és körülbelül 200 résztvevője van.¹³ A „*Titkos Hanna Klubban*” ezzel ellentétben kizárólag az Óbudai zsinagóga női tagjai járnak, és névből kitűnik, hogy ez egy zártabb közösség, mint a Hanna Női Klub. Ezeket a keddi esti összejöveleket a zsinagóga rebbecenje tartotta, és itt a szombat fogadásán is résztvevő női tagok gyűltek össze a zsinagógában, hogy együtt tanuljanak és beszélgessenek a zsidóságról, a nők szerepéről, az ünnepekről, a gyereknevelésről, vagy akár együtt főzzenek. Ezeken a körökön is részt vettem, ami nem csak abban segített, hogy könnyebben befogadjanak a közösség tagjai, de abban is, hogy

¹⁰ „Szombat”. A sabbat és a sábesz ugyanazt jelenti, ám a közösség tagjai inkább a sábesz szót használják.

¹¹ „Megszentelés”, áldás, melyet egy pohár bor fölött mondanak el rendszerint Szombaton és egyéb ünnepnapokon az esti és deli étkezések előtt.

¹² Az ima idejére a férfiakat és a nőket szét kell választani a zsidó jogrend szerint.

¹³ Erről a Chábád honlapján lehet részletesebben olvasni: www.zsido.com-on.

egyszerre ismerhessem meg a Chábád álláspontját a női szerepekről, illetve a nem ortodox női tagok véleményét a témákkal kapcsolatban.

Leonard Mars szerint „az ortodox közösségekben a bát micvá¹⁴ reprezentálja a tradicionális zsidó szokások, és az egyre növekvő nemi egyenlőség közötti összhangot” (Mars,1990:70). A női szerepekkel kapcsolatos kérdéseim megválaszolásához fontosnak tartottam a bát micvá rítusán való részvételt is, mely szimbóluma a zsidó nemi szerepek és tradíciók változásának.

A fentebb leírt résztvevő megfigyeléseimről terepnaplót vezettem. A terepnapló segítségével tudtam személyes tapasztalataimat a lehető legrészletesebben lejegyezni. Leírtam a rítusokat, párbeszédet, ezeket próbáltam a résztvevők szempontjából rögzíteni (vö. Feischmidt, 2007:230, Geertz, 2006:727). Ezért a bevezetőben feltett kérdések megválaszolásához fontos volt a közösség életében résztvevő megfigyelőként jelen lennem, hiszen ennek során egyrészt az ortodox nézőpontot ismerhettem meg a rabbi beszédei és a rebbecen által tartott körön. Másrészt a rítusok menete, az ott elkapott félmondatok és beszélgetések elemzése segített nézeteik mélyebb értelmezéséhez. Így olyan jelenségeket tudtam megfigyelni, melyeket más módszerrel – interjúval vagy kérdőívvel – nem tudtam volna (vö. Feischmidt, 2007:229).

A zsinagóga látogatóival való folyamatos kapcsolattartás révén egyre bizalmasabb ismeretséget alakítottam ki adatközlőimmal. Ez nagy segítséget nyújtott az interjúkészítések alkalmával – így sokkal nyitottabban merték kifejezni véleményüket az akár számukra kényesebb témákkal kapcsolatban is. Az interjúk készítését azért tartottam célravezetőnek, mert általuk ismerhettem meg mélyebben a közösség tagjainak vélekedéseit, értékbeállítódásait. Az interjúkészítés tette lehetővé számomra, hogy a megfigyelt viselkedéseket a megválaszolandó kérdéseimmel összefüggésekbe helyezzem (Seidman, 2002:21). Az interjúk alanyait két kategóriába osztottam. Az első csoportba a „vallásos” nézőpontot képviselő adatközlők, vagyis a szombatot tartó közösségi tagok kerültek. A zsinagóga közösségében „vallásosnak” azokat az embereket hívják, akik a szombatra vonatkozó szabályokat betartják, ennek oka, hogy a szabályok betartása a közösség véleménye szerint a zsidó vallás alapja.¹⁵ Ez a belső kategória nem teljesen

¹⁴ „Parancsolat Lánya”. Lányok felnőtté avatási rítusa.

¹⁵ A pihenőnap, a szombat fogadása és megtartása Hayim Halevy Donin szerint a „judaizmus kulcsponja”. A szombat megtartása a hagyományokkal való szakítás és a zsidósághoz való visszatérés fordulópontja is (Donin, 2003:65). Az Óbudai zsinagóga tagjai számára a szombatfogadás különleges esemény, akár tartják a

egyértelmű – van, aki a parancsolatok bizonyos részeit tartja, vannak, akik minden szabályt. Dolgozatomban azokat a személyeket fogom „*vallásosként*” definiálni, akik saját magukat szombattartónak tartják, „*nem vallásosként*” pedig azokat, akik saját bevallásuk szerint nem tartják a szombatra vonatkozó szabályokat. A „*vallásos*” közösségi tagok által kaptam mélyebb betekintést arról, hogy milyen értékeket képvisel az ortodox zsidóság.¹⁶ A második csoportba azok a nők kerültek, akik a zsinagógát péntek esténként illetve a „*Titkos Hanna Klubon*” látogatták, ám nem szombattartóak. Velük többek között saját elveikről, a zsidóság normáiról és szokásairól, illetve arról beszélgettem, hogy mennyiben érzik magukénak vagy idegennek az ortodox nemi szerepeket.

Az interjúk megkezdése előtt kértem interjúalanyaimat, hogy a vezérfonal kérdések ellenére nyugodtan térjenek el a kérdéstől és mondják, ha eszükbe jut valami, amit fontosnak tartanak – akár a témához kapcsolódik, akár nem. Ezáltal próbáltam az interjúk strukturáltságának hátrányait csökkenteni – vagyis azt, hogy kizárólag arról beszéljenek, ami engem érdekel, és ne arról, ami számukra fontos (vö. Babbie, 2008:334-347). Valamint fontosnak tartottam az interjúkészítések alkalmával, hogy beszélgetőpartnereim a lehető legkényelmesebben érezzék magukat a beszélgetés alatt. Minden esetben olyan környezetben készítettem interjút, mely számukra otthonos, kellemes közeg volt (valakivel otthonában, valakivel kedvenc kávézójában találkoztam), így oldottabban tudunk beszélgetni. Továbbá biztosítottam adatközlőimet arról, hogy anonim módon, álnéven fognak szerepelni dolgozatomban.

A résztvevő megfigyelés fentebb említett előnyei mellett azonban az interjúkészítések alkalmával etikai nehézségekbe is ütköztem. Két adatközlőm is (félíg viccelődve, félíg komolyan) a szememre vetette, hogy péntek estéken a zsinagógát csak a kutatásom miatt látogatom, nem a zsidósághoz való kötődésem miatt. Kutatói szerepem és a közösség részévé válás közötti határ elmosódott és ez bizonyos esetekben kellemetlenséget okozott.

3. A közösség

szombatra vonatkozó szabályokat, akár közelednek hozzájuk. „Mivel a szombat a zsidóság rituális életének középpontja, ezért a sabbati törvényekhez való hozzáállások bemutatásával képet kaphatunk az általunk vizsgált közösség tagjai és a zsidó hagyományvilág között fennálló viszonyrendszer tartalmairól is” (Papp, 2004:82).

¹⁶ A zsinagóga „*vallásos*” tagjai bár magukat nem definiálják ortodoxnak, ők azok, akik az ortodox hagyományokat, szokásokat, a zsidósággal kapcsolatos parancsolatokat mélyrehatóan ismerik, és olyan zsinagógába járnak, melyben a vallási vezetők ortodoxok.

Fontosnak tartom röviden bemutatni a Chábád-Lubavics közösséget történelmi távlatból, valamint nemzetközi és magyarországi viszonylatban egyaránt. Így megismerhetjük a zsinagóga rabbijának és rebbecenjének nézeteit, és megláthatjuk azt is, mitől sajátos a magyarországi közösség. Mindezzel dolgozatomban arra szeretnék rávilágítani, hogy miért választják a közösség tagjai ezt a zsinagógát.

3.1. A haszidizmus és a nemzetközi Chábád

A haszidizmus az ortodoxia egyik ágazata, mely a Tórai¹⁷ hagyományok szerves részeként nem újít, minden tanítása és tradíciója mélyen a Tórából gyökeredzik (Schocet, 1995:15). A haszidizmus megalapítója Báál Sém Tov, tana az 1740-es évekre vezethető vissza. Báál Sém Tov a jámborságot, az örömmel teli vallási hangulatot hirdette (Várnainé, 1999:15). A haszidizmus nézeteinek fontos alapja, hogy „az egyszerű zsidókat” is el akarta érni, ám több rabbiban felmerült a kérdés, hogy „ebben az esetben hova tűnik az intellektus” (Posner, 1994:70-72). A választ erre Snéor Zálmen rabbi adta meg, aki szerint „a haszidizmus célját, vagyis a Tórai parancsolatok valóban teljes átérzéssel való megélését csakis a mély filozófia tanulmányozása [...] által lehet elérni”. Zálmen rabbi alapította a haszidizmusnak ezt az iskoláját, a Chábádot (Oberlander – Köves, 2007:12). A Chábád héber mozaikszó is tőle származik és három intellektuális képességből tevődik össze: *chochmac* (bölcsség), *binach* (értelem) és *da'at* (tudás) (Mintz, 1992:44).

Ezekre a tanokra épülnek egy, az Óbudai zsinagóga szellemiségét is nagyban meghatározó személy, Menachem Mendel Schneerson eszméi is. Őt „világszerte csak *'a Rebbe*¹⁸ néven ismerték”, és máig óriási tisztelet övezi világszerte (Oberlander – Köves, 2007:12).¹⁹ Az általam vizsgált Óbudai zsinagóga felső szintjén található egy nagyméretű kép a Rebbéről. A zsinagóga rabbija péntek estéken többször is beszélt a Rebbe életéről és tanításairól. Felesége a kedd esti körön vetített videókat róla, az ott felmerülő témákkal kapcsolatban – például a külső és belső szépség, a nők fontossága a zsidóságban – ismertette a Rebbe gondolatait, valamint mesélt a Rebbével való személyes találkozásáról is, mely óriási hatással volt rá. Menachem Mendel Schneerson indította újtára a dolgozatomban vizsgált

¹⁷ „Tan.” Mózes öt könyve. Donin judaizmusról írt könyvében megfogalmazza, hogy „az élő Istenben való hit központi gondolata az a zsidó elképzelés, hogy Isten valamilyen szellemi úton közölte akaratát és parancsolatait. [...] Isten akarata kinyilvánított az Írott Tórában is, amelyet Mózes isteni sugallatra írt le...” (Donin, 2003:33).

¹⁸ Haszid rabbi.

¹⁹ Mikor a Rebbéről írnak a közösség könyveiben, folyóirataiban, mindig nagybetűvel, személynévként használják a rebbe szót, így én is személynévként fogom használni.

világméretű Chábád mozgalmat. A világ háromezer pontján található meg a Chábád-Lubavics mozgalom, ma négyezer megbízott hirdeti tanításait világszerte (vö. Oberlander – Köves, 2007:12). A mozgalom slichái²⁰ világszerte egy olyan alternatívát szeretnének mutatni a helyi zsidó közösségeknek, melyben az emberek a zsidó vallás gyökereihez visszatérve, egyik adatközlő szavaival élve: „*megtalálhatják az autentikus zsidóságot, az igazit*”. Papp Richárd kutatása alapján: „a magyar zsidók kultúrájukat egy olyan „kisebbségi” – regionális zsidó kultúrának identiflikálják az egyetemes judaizmus világán belül, amely [...] elválaszthatatlan a magyar kultúra és identitás nem zsidó aspektusaitól” (Papp, 2008:454). Ám az Óbudai zsinagóga tagjai a zsidósághoz való közeledésüket az ortodox, „*autentikus*” kultúrában akarják elmélyíteni, melyet szerintük Magyarországon csak ebben a közösségben találhatnak meg, ezért választják sokan ezt a zsinagógát.

Szeretném kiemelni, hogy a mozgalom világszerte háromezer helyen megtalálható. Mindez azért fontos, mert két adatközlő is külföldön való tartózkodásuk alkalmával ismerkedett meg a Chábád-Lubavics mozgalommal, majd hazatérésük után kezdtek el az itthoni közösség életében aktívan részt venni. A mozgalom nemzetközisége biztosítja az odajáróknak, hogy még ha külföldön is tartózkodnak, mindig legyen egy olyan zsinagóga, ahova elmehetnek, ahol közösségi tagként befogadják őket.

3.2. A Chábád mozgalom Magyarországon

A zsidóság (már a világháború előtt elkezdődött) szekularizációja a „kommunista fordulat éve után abszolút többségivé vált.” (Karády, 2002:100). Karády Viktor a születések budapesti rabbisági bejelentések arányszámaival²¹ támasztotta ezt alá: az 1945-ös felszabadulással a vallás feladása még tovább fokozódott, míg 1946-ban 36%-os volt a bejelentések száma, ez az arány folyamatosan csökkent, 1950-re 26,4%-ra. A „sztálinista politika alapja [...] a kényszerasszimiláció lett. A vallásellenes agitációval járó „antiklerikális” kampány [...] a zsidóságot is érintette [...] ez mindenképp a zsidó identitás nyilvános feladásával járt” (Karády, 2002:100).

Ám a rendszerváltás után különböző zsidó identitásstratégiák kialakulása vette kezdetét. A társadalmi változások idején természetes az etnikai és vallási identitások igényének felerősödése, emellett az Izraelben és az Egyesült Államokban élő zsidókkal való

²⁰ Küldöttek.

²¹ Az adatok a Pesti (neológ) és Budai Zsidó hitközség adataira vonatkoznak, az Autonóm Ortodox Rabbiság Anyakönyvi Hivatalának adatait nem tartalmazza.

kapcsolatok gyors kialakulása is könnyítette a zsidóság felé való nyitást (vö. Kovács, 2002:16-38). Leonard Mars a magyarországi zsidó identitásstratégiákat négy szakaszra osztotta,²² melynek negyedik szakasza a rendszerváltást követő szakasz: ekkor a magyar zsidóság tagjai a zsidó kultúra és identitás alternatívái közül újra válogathattak (vö. Papp, 2010:139; Mars, 1999:21-24). Egyre többen kezdtek visszafordulni gyökereikhez – a zsidó kultúrához, a hagyományokhoz és a valláshoz. Mindemellett fontos kiemelni, hogy „az új körülmények között is csak kevés zsidó fordult a *vallási élet felé*” (Kovács – Andor, 2009:281). A Chábád-Lubavics mozgalom nagyban támogatta a vallási újjáéledést: Budapestre küldtek egy rabbit, óvodát és jesivát²³ nyitottak (Kovács – Andor, 2009:281).

2004 májusában jött létre az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH) a Magyarországra küldött chábád-lubavicsi rabbik vezetésével, melynek intézményei közé tartozik többek között az Óbudai zsinagóga is. A honlapjukon olvasható, hogy az EMIH *„egy új, konzervatív értékek és ősi gyökerek után kutató fiatal nemzedék képviselője, amely a Statusquo ante irányzat megújításával egyesíti az autentikus értékrendet és az ortodox hagyományokat a nyitottsággal és dinamikus gondolkodással”*.²⁴ Ezeknek a „konzervatív értékeknek” a részét képezik az ortodox zsidó női szerepek, melyeket a zsinagóga rebbecenje abban a formában törekszik közvetíteni a közösség női tagjainak, ahogy a zsidó hagyományokban és értékekben megjelennek. Ahogy fentebb olvashattuk, a *„nyitottság és dinamikus gondolkodás”* pedig, mellyel az ortodox értékeket egyesítik, a „modern” nőkép: az az eszme, mely szerint minden nő egyenrangú partnere a férfiaknak az élet bármely területén, és a női szerepeket nem határozhatja meg a társadalmi nyomás (vö. Giddens, 2000:195-199, Beauvoir, 1997:689-725). Ez az értékrend az, melyet a zsinagóga női tagjai magukénak éreztek, mielőtt zsinagógába kezdtek volna járni. A két norma, az ortodox női szerepek és a „modern” nőkép összeegyeztetése az, mely a zsinagóga női tagjainak normáit és viselkedését meghatározzák. Ahhoz, hogy megérthessük, hogyan egyeztetik össze az ortodox értékeket saját nőképükkel és normáikkal, valamint a tanulmányom elején feltett kérdések megválaszolásához fontosnak tartom bemutatni, hogy melyek a zsidó női szerepek.

²² Az első szakasz 1867-1920-ig tartott, ekkor kezdődött meg a magyarországi zsidóság asszimilációja. A második szakasz 1920-tól a második világháború végéig tartott, ekkor a zsidóságot „idegenként” bélyegezték meg, valamint kirekesztették őket. A harmadik szakasz 1945-től a rendszerváltásig tartott, és a kommunista rendszer a zsidóság radikális asszimilációjához vezetett (vö. Papp, 2010:139)

²³ Felsőfokú iskola a Talmud tanítására.

²⁴ Erről a Chábád honlapján lehet részletesebben olvasni: <http://zsido.com/szoveg/3/Bemutakozas>

4. A haszidizmus és a női szerep

Ki szeretném emelni, hogy a bemutatott nemi szerepek a zsidóság egy ágazatának, a haszidizmusnak az értékei, más zsidó irányzatok máshogyan értelmezik a nemi szerepeket. Az Óbudai zsinagóga rabbija és rebbecenje is ezt az irányzatot képviseli és közvetíti a zsinagóga közössége felé.

A harmadik születésnap az ortodox családoknál döntő fontosságú, ekkor válik el ugyanis a két nem tevékenysége: elkezdődik a fiúgyermek taníttatása, a lánygyermek pedig a ház körüli tevékenységeket kezdi el megtanulni (vö. Zborowsky – Herzog, 1962:346). Ebben a korban vágják le először a gyermekek haját. Egyes magyarázatok szerint azért, mert a harmadik születésnapig a kisgyermek neme nem számít, vagyis akár fiú akár lány, ugyanúgy kezelik. A harmadik születésnap tehát egy „elválasztó rítus” (vö. Gennep, 2007:81).²⁵

A harmadik születésnapot követően tehát a két nem szerepe erőteljesen elválik egymástól. A ortodox női szerepek közé szokás sorolni a háztartás vezetését, a gyermekek nevelését, a család összetartását. Ezzel szemben a férfiak szerepe a tanulás, az imádkozás, valamint az anyagi biztonság biztosítása.

A haszidizmus női szerepe hirdeti a nemek közötti egyenlőséget, emellett szigorúan körülírja, hogy mi az asszonyok és mi a férfiak feladata. A fentebb már említett Menachem Mendel Schneerson, a Rebbe szerint az Örökkévaló szolgálatában a férfi és a nő egyenlő, de a módzat, mely szerint az Ő szolgálata megnyilvánul, különböző a két nemnél: „A nyilvánvaló fizikai különbségek mellett a nők és férfiak gondolkodásmódjában, beszédében és viselkedésében is mutatkozik eltérés.” – fogalmazta meg (Jacobson, 2007:196). Véleménye szerint a férfi és a nő különböző energiákat képvisel: a férfi „agresszív, de nem brutális”, míg a „nő szelíd, de nem gyenge”. Valamint kihangsúlyozza, hogy „bár a nők a lelkiség és érzékenység szimbólumai, nem szabad őket alábecsülni” – véleménye szerint a „nőiség lenézése a kiváltó és jogos oka a ma feminizmusának” (Jacobson, 2007:198-200).

²⁵ Arnold van Gennep szerint „minden olyan rítus elválasztónak számít, amelyben elvágnak valamit; nevezetesen az első hajvágás, a fej leborotválása, majd az első öltöztetés rítusa” (Gennep, 2007:81).

Ám a Rebbe véleménye szerint nem az jelenti a nők felszabadítását, hogy a „férfivilágban” kell a nőknek megtalálniuk az egyenlőséget, hanem sokkal inkább a női tulajdonságokat kell jobban becsülni: „férfinak és nőnek föl kell ismernie és tiszteletben kell tartania egymás szerepét, s mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy kiegészítsék egymást az élet jobbításáért való küzdelemben”. Ennek megoldásaként a „lelkiség felé kell fordulni”, ami annyit jelent, hogy „a fő cél az otthonteremtés, ez az, amiért a nők születtek” (Jacobson, 2007:203).

Zalman I. Posner *A zsidó gondolkodásmód. Hogyan látja a chaszidizmus a ma világát?* című könyvében kitér a női szerepek „eltorzulására”, mikor a világ problémáiról ír. Kifejti, hogy: „az elidegenedés közvetlenül az anya nélküli családokkal van kapcsolatban.” Emiatt a gyerekek „elveszettnek” érzik magukat, ha az édesanya elfoglalt. Majd kitér arra, hogy az anya felelőssége, hogy a család család legyen – hiszen ez az „igazi szükséglet, az anyagi biztonság csak másodlagos” (Posner, 1994:93).

Ahhoz, hogy megérthessük, hogy ezeket az eszméket a zsinagóga vezetői hogyan közvetítik, valamint mennyiben fogadják el a fentebb leírt nézeteket a közösség tagjai, fontosnak tartom bemutatni a rebbecent és azt, amit és ahogyan közvetít a zsinagóga női tagjai felé. Ő az, aki átadja azokat az értékeket a zsidóságnak, melyek a lányok, nők, anyák számára fontosak; emellett ő szervezi a női klubot keddenként. Így megérthetjük, hogyan állítja párhuzamba a tradicionális zsidó női szerepeket és értékeket a „modern” nőképpel.

5. Rebbecen

Mikor először elmentem az Óbudai zsinagógába, és a felső emeletre értem, hogy ott meggyűjtsam a szombati gyertyákat,²⁶ egy nagyon kedves és mosolygós, emellett gyönyörű nő jött ki a konyhából, és furcsa akcentussal megkérdezte, hogy szükségem van-e segítségre. Később kiderül számomra, hogy ő a zsinagóga rebbecenje. Előzetes elképzelésem teljesen megdőlt, hiszen mikor korábban elképzeltem egy ortodox rabbi feleségét, egy fekete ruhás, hosszú szoknyás, smink nélküli, idősebb nőt képzeltem el – ahogy azt sztereotíp ábrázolásban korábban a filmekből és fotókon láttam. Ezzel szemben a rebbecen egy „modern” és csinos jelenség volt.

²⁶ A sábesz péntek este a gyertyagyűjtással kezdődik a zsinagóga női tagjainak számára: napnyugta előtt körülbelül húsz perccel, a gyertyákra elmondott áldás után köszönt be a szombat. (Donin, 2003:74).

Az ortodox nők öltözködésével kapcsolatos szabályok kitérnek arra, hogy a nőknek szoknyában kell járniuk. Ruházatuknak nyaktól térdig fednie kell testüket – tartózkodniuk kell a dekoltált ruháktól, valamint vállukat is takarniuk kell. Ortodox közösségekben szokás házasság után a haj eltakarása, hiszen, ahogyan egyik közösségi tag megfogalmazta: „ez a legnagyobb éke a nőnek”, és házasság után már nem mutathatja azt férjén kívül senkinek. Neológ közösségekben általában kendőt hordanak, a Chábád-Lubavics mozgalom „vallásos” női tagjai pedig parókával takarják el a hajukat, ahogy ezt a rebbecen is teszi. Ez viszont nem azt jelenti, hogy nem szabad csinosnak lenniük az ortodox nőknek. Egyik „vallásos” interjúalanyom a következőképpen fogalmazta ezt meg:

„Ezzel például egyet értek. Mert nem tilthatják meg, hogy jól van, oké lányok, akkor senki sem veheti fel a kedvenc hosszú parókáját, és a jó kis testhezálló ruháját. Szóval nem lehet azt mondani a zsinagóga kapujában, hogy jól van, vegye fel ezt a krumplis zsákot, csak így mehet be.”

Az interjúrészletben megfogalmazódik, hogy bár sok szabályt kell betartania egy nőnek öltözködéskor, ez nem lehet akadálya annak, hogy valaki „kedvenc parókáját és testhez álló ruháját” hordja.

Az interjúkészítések alkalmával több női adatközlőm is kifejtette, hogy a rebbecen miatt szeretnek ebbe a zsinagógába járni:

„... azért jó, mert a rebbecen nagyon titkolja, hogy ő sok mindenről tud, így péntekenként, és ott²⁷ kiderül, hogy hát ő azért nagyon sok mindent tud, egy, kettő meg hogy hihetetlen hogy mennyire figyelmes, tehát ez a másik, ami nagyon, nagyon fontos ebben a közösségben. Hogy ez a figyelmesség, a kora ellenére, tehát 30, egy évvel fiatalabb nálam, és hihetetlen élettapasztalata van.”

„A rebbecent is nagyon szeretjük, kedves meg aranyos meg helyes, meg fiatal kora ellenére nagyon sok mindent tud. Hát egy rabbi mellett nőtt fel. Hogyha valaki, akkor a vallásról ő sok mindent el tud... a szokásokról mondani.”

Az interjúrészletek szemléltetik, hogy a közösség női tagjai számára mennyire fontos a rebbecen tudása, élettapasztalata, valamint figyelmessége még „fiatal kora ellenére” is. Ő az a személy, aki a nőknek irányt mutat a vallással, szokásokkal kapcsolatban. A rebbecen Izraelben született, és egy ortodox rabbi családjában nevelkedett. Gyerekkorában az

²⁷ A kedd esti körön.

Egyesült Államokban is élt, ahol megismerkedett a Rebbével. Magyarországra a rabbival való házassága után költözött. Hászid rabbi lányaként feladatának érzi, hogy a zsidósággal kapcsolatos ismereteket átadja azok számára, akik közelednek a vallás felé. A vallásról való tudásához párosul „kedvessége” és „figyelmessége”, mely szimpatikussá teszi a női tagoknak a „Titkos Hanna Klubot”. Egyik beszélgetőpartnerem, mikor kérdeztem a kedd esti körről, a következőt mondta:

„És a rebbecen mindig hozzá tud szólni jópofát ezekhez a dolgokhoz, hogy hogy kell bánni a férfiakkal. Hát ő ezt is pontosan tudja, és pontosan el tudja mondani. Szóval hihetetlen jófej.”

Adatközlőm fontosnak tartotta kiemelni, hogy „vallásossága” mellett a rebbecen az őket érdeklő „kevésbé vallásos női témákról” – például a férfiak – is mindig van véleménye. Ez kifejezetten fontos mindenki számára, hiszen a rebbecen tanítja őket a vallási szokásokról és hagyományokról, ő mesél arról, hogyan kell viselkednie egy nőnek a zsidó világban, és ez lehetne kifejezetten idegen a „nem vallásos” női tagoknak. A rebbecen mégis „közvetlenségével”, „nyitottságával”, „kedvességével” és „figyelmességével” meg tudja találni a hangot mindenkivel, és úgy tud irányt mutatni a női szerepekkel kapcsolatban, hogy az nem ijeszti el a női tagokat. A következő fejezetben bemutatom, hogy kik alkotják az Óbudai zsinagóga közösségét.

6. A közösség tagjai

A péntek esti imára és az azt követő kiddusra általában 80 ember jár hétről hétre. Közülük a nőknek megtartott kedd esti körre 15-20-an járnak. A zsinagógába járók között a kisgyermektől a nagyszülőig minden korosztály megtalálható.

Ahogy a bevezetőben is említettem, a közösség felnőtt tagjai közül szinte mindenki a Kovács András által leírt „visszatérők” kategóriájába tartozik: gyermekkori családjuktól eltérően „jelenlegi családjukban erőteljesebben van jelen a zsidó hagyomány” (Kovács, 2002:32). Több interjúalanyom is kiemelte, hogy bár gyermekkori családjukban nem tartották a zsidó hagyományokat, őket felnőtt korukban kezdte el foglalkoztatni a zsidóság, kifejezetten annak vallási része. A következő interjúrészletben beszélgetőtársam visszaemlékezik gyerekkorára:

„Én később találtam vissza a zsidósághoz, mert a nagyszüleim túlélők. Ilyen papírokkal tudod, amit kaptak a háborúban, úgy költöztek föl Mátészalkáról. Itt kapták [meg] egy kibombázott család lakását. Abban éltek tovább. És tudod utána ez nem volt ilyen publikus dolog. Nem lehetett erről beszélni. Úgyhogy én zsidósággal csak annyit találkoztam gyerekkoromban, hogy a nagyanyám állandóan sóletet főzött, nagyapám pedig furcsa nyelvet beszélt. Tehát néha jiddisül. Nem tudtam, hogy az milyen nyelv egyébként, de néha úgy belefeledkezett magába. Azt is láttam, hogy imádkozik. Magába, bezárva az ajtót imádkozott.”

Interjúalanyomnak bár gyermekkorából vannak halvány emlékei a vallásról, a holokauszt traumája, valamint a kommunista rendszer miatt az 1924 és 1933 között születettek körében nagyon magas volt a vallási hagyományoktól való eltávolodás (vö. Kovács, 2002:25). A következő interjúrészletek is ezt támasztják alá:

„Állandó téma volt otthon egyrészt a háború, hogy mit műveltek, másrészt meg hogy apám testvére Izraelben van. És úgy tudtuk, hogy apám egyik testvére nagyon vallásos, de mi otthon már nem tartottuk. Apám azt mondta, hogy ha ezt megengedte, akkor ő nem... Ezzel nagyon sokan voltak így.”

„A zsidó szót sose szerették, hogy kimondjuk. [Nagyanyám] nem nagyon folytatta tovább, tudod, nem nagyon imádkoznak, nem is láttam őt imádkozni. Vagy péntek esti kiddust csinálni. Mielőtt meghalt, az anyámat kérte, hogy keresse meg a régi gyökereket, de anyám nagyon tiltakozik a zsidóság ellen. [...] Bennem már [...] nem kelt félelmet a zsidóság.”

Az interjúrészletek mutatják, hogy adatközlőim gyermekkori családjában még „tiltakoztak a zsidóság ellen”, de számukra már „nem kelt félelmet a zsidóság”. Kovács Éva és Vajda Júlia szerint „a tabuérítésnek, a hallgatás megtörésének vágya elsőként a zsidóságban ébredt fel. [...] A nyilvános közbeszédben is megjelenhetett a korábban tabusított téma, és kezdetét vehette a soá²⁸ utáni magyar zsidó azonosságtudat újfajta megmutatása” (Kovács – Vajda, 2002:54). Beszélgetőtársamnak a zsidó vallási hagyományokhoz való visszatérésénél fontos elem volt a korábbi tabuk megdöntése, a zsidóságról való nyílt párbeszéd.

A rendszerváltás utáni identitásstratégia kevés esetben jelentette az egész életvitel megváltoztatását, a zsidó vallási hagyományok „teljes felelevenítését”. Kovács András

²⁸ Vészkorszak, holokauszt héber megnevezése.

felmérése szerint a visszatérők csoportjának mindössze 10%-a törekszik a vallási előírások teljes betartására (Kovács, 2002:32-39). Beszélgetőpartnereimet arról kérdeztem, mennyire tartják a hagyományokat. Interjúalanyaim között bár voltak szombattartóak is, a zsinagóga közösségi tagjaira nagyobb részt jellemző, hogy bizonyos vallási hagyományokat betartanak, másokhoz közelednek:

„A szombati dolgok... nem mondom, hogy megerőltető, mert nagyon szeretnénk tartani. Tehát ez is az egyik cél, hogy ha itt sikerül úgy berendezkedni, hogy kóser konyhára, amit beszéltünk, tehát ha fent lesznek az ajtók, akkor az első dolgunk lesz, ha berakták az ajtókat, hogy jön a rabbi és az ajtófélfára szeretnénk mezuzát²⁹ ugye... De ezek kis lépések ugye...”

„Próbálkozunk. Én azért nem tudok szombatot tartani, mert Veresegyházán lakunk. Onnan bejönni gyalog sem lehetne, és a legközelebbi zsinagóga Vácon van, ami ugyanannyira van messze, mint Budapest. Tehát inntól kezdve kocsival kell járni. De hát, amit tudunk, azt igen. Tehát nem telefonálunk, ha nem muszáj. Ott van a zsidó naptár, nézzük, hogy mikor megy ki a szombat, de próbálkozunk vele.”

A „nagyon szeretnénk tartani”, „egyik cél”, „próbálkozunk vele”, „nem telefonálunk, ha nem muszáj” kifejezik interjúalanyaim szándékait aziránt, hogy minél inkább a vallási előírásoknak megfelelően éljenek. Ezek a „kis lépések” hozzák egyre közelebb hozzájuk a vallást.

Az interjúrészletekben láthattuk, hogy a zsidóságukhoz való visszatérés, a vallási hagyományokhoz való egyre szorosabb kötődés fontos a közösség tagjainak. Ám a valláshoz való közeledés egy hosszú folyamat részét képezi, és a vallásnak csak bizonyos elemeit adaptálták a közösség tagjai. Ezért találtam érdekes kérdésnek, hogy a női tagok mennyiben fogadják el azokat a nemi szerepeket, melyeket az ortodox irányzat képvisel, és a „modern” nőképtől eltér bizonyos elemeiben.

Most, hogy megismertük a haszid nemi szerepeket, a rebbecen személyiségét, valamint a közösségi tagok vallás felé való közeledését, szeretném bemutatni, hogyan zajlott a rebbecen által tartott keddi esti kör, hogy bepillantást nyerjünk abba, hogyan közelednek egymáshoz a „vallásos” és a „nem vallásos” nézőpontok.

²⁹ A zsidó házak ajtajának jobb félfáján elhelyezett kis pergamentekercs, melyen egy szentírási részlet olvasható.

7. A Titkos Hanna Klub

A nők „titkos” köréről egy adatközlőmmel való interjúzás alkalmával hallottam. Ő hívott el engem is egy keddi esti összejövetelre, mely hét órakor kezdődött a zsinagóga felső szintjén. Mikor megérkeztem a terembe megterített asztalok vártak. Később kiderült, hogy a rebbecen maga süt és főz minden alkalomra a nőknek. Ez is mutatja „figyelmességét”, melyet a közösség tagjai a fentebbi interjúkban említettek, és nagyra értékelnek. Olyan sokan voltunk, hogy két asztalt kellett egymásnak tolni, körülbelül 15-20-an lehettünk minden alkalommal.

Sorban érkeztek meg a péntek esti imáról már számomra is ismerős arcok. Mindenkinek nagyon megörültek, érződött, hogy a legtöbben jó kapcsolatban vannak egymással és nagyon fontosak egymásnak. A rebbecen a zsinagóga női tagjai számára a „szimhe” motorja, vagyis az örömmel teli hangulat létrehozója.

Egy idősebb nő hozta a férjét, majd nevetve megjegyezte, hogy: „*Nem tudtam hova rakni szegényt.*” Keddi este azonban a nőké a zsinagóga, úgyhogy az egyetlen férfit száműzték a sarokba, és már kezdődhetett is az összejövetel.

Ez az alkalom egy videó vetítésével kezdődött. A rebbecen mutatott egy interjúrészletet a már többször is említett Menachem Mendel Schneersonnal. A videóban az idős Rebbe a női emancipációról és egyenjogúságról beszélt angolul, a szöveget pedig egy nő fordította azok számára, akik nem értették. Az interjúban a Rebbe hangsúlyozta a „*női szerep jelentőségét*”, és azt, hogy mennyire sok feladata van egy zsidó nőknek: „*a gyermekek nevelése, a család összetartása, a zsidó hagyományok továbbadása a gyermekeknek.*” Kitért a szépség fontosságára is: kiemelte, hogy ortodox rabbiként értékesnek és fontosnak tartja a külső szépséget, és hozzátette azt, hogy a „*külső szépség csak a belső szépséggel és értékekkel együtt lehet fontos.*” A videó vetítés után a jelenlévők átbeszélték a hallottakat pontról pontra, majd a rebbecen mesélt a Rebbéről, és arról, hogy mikor kisgyerek volt találkozott vele, és milyen nagy hatással volt rá ez a találkozás. A videó, valamint a rebbecen személyes története közelebb hozta a résztvevőkhöz a Rebbe tanítását, üzenetét, amely a Chabad-Lubavics irányzatot nagyban meghatározza. Az, hogy a Rebbéről készült videóból hallhatták a résztvevők a zsidó nők szerepének fontosságát, a női feladatok sokszínűségét, valamint azt, hogy mi is a női szépség, közelebb hozta őket egy olyan ortodox nőképhez, amely kezdetben idegen lehetett számukra.

A videó után Eszter bibliai történetéről beszélgettek a keddi kör tagjai, hiszen közeledett purim örömnépe. Az ünnep a perzsiai zsidóság megmeneküléséről szól. Hámán, Áhásvéros perzsa nagykirálynak a minisztere egy személyes bosszútól vezetve az egész perzsiai zsidóságot ki akarta irtani. Eszter, a király felesége és Mordecháj, az ő nevelőapja mentette meg az ártatlan zsidókat a pusztulástól (v.ö. Hahn, 1997:80-81) Röviden átbeszélték a történetet, feltételezve, hogy mindenki ismeri azt, és megvan az a közös tudás, amire alapozva beszélgethetnek Eszter személyiségéről részletesebben. Követzőképpen emelte ki Eszter szerepét a rebbecen: *„A legfontosabb, hogy ő mentette meg a zsidóságot, ez szimbolizálja azt is, hogy a zsidóság a nők kezében van”* mondta mosolyogva. Szerinte Eszter az a zsidó női hős, aki példaképe lehet minden nőnek. Eszter karakterének bemutatásával a rebbecen megerősítette azt, amit a Rebbe is mondott: a nőknek fontos szerepe van a zsidóságban, nem elhanyagolható az a rengeteg *„hőstett”*, amit nőként a családjáért, a gyerekekért, a zsidóságért tesz minden zsidó nő.

Eszter karakterének és személye fontosságának átbeszélése után a rebbecen beszélt arról, hogy mi is az ő feladata, mint nő, anya, feleség, illetve mint rebbecen. Mikor elkezdett arról mesélni, hogy mi az ő felelőssége zsidó nőként, kiemelte, hogy az első és a legfontosabb feladata a gyereknevelés, a munka csak ezután következik. Megemlítette ő is a női egyenjogúságot, amihez hozzátette, hogy mennyire fontos a nők szerepe a család összetartásában. Arra a kérdésre, hogy miért, a következő választ adta: *„Miért? Mert a nők más adottságokkal születtek, mint a férfiak.”* A *„melegség, a kedvesség és a szeretet”* az, ami szerinte a *„nőt nővé teszi,”* és ezért fontos feladata minden nőnek a család összetartása.

Rabbi-feleségként pedig fontosnak tartja, hogy a *„zsidóság vallásos irányába”* terelje azokat az embereket, akik a zsinagógába járnak, és segítse őket, amiben csak tudja: legyen szó lelki vagy fizikai segítségnyújtásról.

A témák átbeszélését követően a női klub tagjai hozzáláttak a vacsorához, és kötetlenebb témákról beszélgettek.

Az esettanulmányból láthatjuk, hogy mik azok az értékek, melyeket az Óbudai zsinagóga rebbecenje közvetít a női tagok felé: a nők szerepének kiemelése, a belső szépség hangsúlyozása, a család összetartása, a gyereknevelés. Emellett az az egyenjogúság, ami kimondja, hogy a nő ugyanannyira fontos, mint a férfi, de mások a feladatai és adottságai. Itt láthatjuk a tradicionális női szerepek és „modernitás” nőképe között a hasonlóságot („a

nő ugyanannyira fontos, mint a férfi”) illetve a különbséget („*mások a nők és a férfiak feladatai és adottságai*”). Mennyiben értenek egyet ezzel a közösség női tagjai? Melyek azok az ortodox női szerepek, melyeket adaptálják a „*nem vallásos*” tagok, és melyekkel nem értenek egyet?

8. Női közösségi tagok véleménye a Hanna klubról és a női szerepekről

Mikor az interjúkat készítettem az közösség női tagjaival, többek között beszélgettünk a „*Titkos Hanna Klubról*”, arról, hogy miért szeretnek odajárni, az ott elhangzottakról, valamint arról is, hogy mennyire érzik magukénak a zsidó női szerepeket, és melyek azok az aspektusai a nemi szerepeknek, amelyekkel nem tudnak azonosulni.

Egyik adatközlőm arra a kérdésemre, hogy miért kezdett el járni a kedd esti körre, a következőket mondta:

„Egy, kíváncsi voltam, hogy mit tud ez az egész. Másik meg... Szerintem egy csudi csaj ez a rebbecen. Szóval tényleg egy irgalmatlan jó kisugárzása van, tök jó az egész nő, úgy, ahogy van, úgyhogy a rabbinak baromi nagy mázlija van vele. Egyrészt ez. Másrészt megígértem a rebbecennek, hogy egyszer lemegyek, megnézem, tehát azért ez nyilván. És hát tetszik, mert csak csajok vagyunk, és úgy tetszik, kicsit úgy kijönni a hétköznapijainkból. Nekem mindenképpen jó, én ott tudok magamban lenni, mert ez az egyetlen estém, amikor magam vagyok, és nekem ez jó, ez kell, ez jár. Meg jó a témák boncolgatása, ki milyen aspektusból közelíti meg ugyanazt a témát. [...] ... És jó volt így átbeszélni. És hát tök jó a hangulat. Nyilván az egésznek van egy ilyen Ötve-klub filingje, aminek csak a vezérvonala adott, aztán ott mindenről beszélünk ezzel kapcsán, szóval szerintem ez kell a csajoknak. Ez jó, ez nekem nagyon bejött.”

Az interjúrészlet mutatja, hogy a kedd esti kör egyrészt a rebbecen személyisége miatt volt vonzó számára. Másrészt az ott felmerült témák, és az, hogy megismerheti azokat ortodox női szempontból is, érdekes volt a kérdezettnek. Harmadrészt fontos volt számára az is, hogy a mindennapokból egy kicsit kiszakadhat, és egy olyan környezetben mélyítheti el a zsidósággal kapcsolatos tudását, ahol jól érzi magát. Egy másik interjúalany, mikor kérdeztem, hogy miért szeret eljárni a klubba, elmesélte az eddigi „*legnagyobb élményét*”:

„Tehát azok mennek, akikkel el lehet beszélgetni. És nincsenek ott a férfiak, lehet ezeket a női témákat kibeszélni. Például legnagyobb élményem, hogy a Dóra onnan ment szülni. Szóltam neki, hogy szerintem ezek fájások. Akkor elkezdtek stopperolni, onnan ment el konkrétan, még hazament, és onnan vitték szülni. Tök jó! [...] Ennél jobb már nem is történhetett. Ez tök jó volt. De tényleg ki szoktuk tárgyalni a dolgokat.”

Erre az eseményre Dóra a következőképpen emlékezett:

„Hanna klub volt, én meg 22-ére voltam kiírva. És akkor 22-én én még Hanna kluboztam. Hát mondom most mit, hát semmi bajom nem volt! A téma, az a nők szerepe a zsidóságban. És ott ülök, fél 8, ugye ott ültünk, elkezdtem fészkelődni, de nem fájt, meg semmi, csak... Mondja a Juli, tudod, a szőke hajú csaj. [...] Ugye neki 4 gyereke van. Mondja, idefigyelj, mérjük már meg ezeket a fészkelődéseket... Hát öt perces fájásaim voltak! [nevetés] Úghogy én a Hanna klubból mentem szülni. A zsidó nő szerepe a családban!”

Az a vicces megjegyzés, hogy: „A zsidó nő szerepe a családban!” mutatja, hogy bár a zsidó női szerepnek „eleget téve” a „Titkos Hanna Klubból” egyenesen szülni ment az interjúalany, a zsidó női szerepnek nem minden aspektusát érzi magáénak a kérdezett. Mikor megkérdeztem, hogy mennyiben tud azonosulni a zsidó női szereppel, mi az, ami tetszik neki benne és mi az, ami kevésbé, a következőt mondta:

„Tehát most már az anyaságot. Eddig ugye mindig arról beszélünk, hogy a nő... engem marhára zavart, hogy nem mehetünk fel a Tórához, ezeket én így elvből, hiúságból kérdést csinállok. Meg egyenjogúság, satöbbi. De persze ez van, elfogadjuk, oké, kukucskálunk a függöny mögül, satöbbi, tehát ez így most már nem zavar. De azért úgy felmennék én is néha megnézni, meg ott lennék... De nem akarok előre menni, csak oda felmenni szombatonként, hogy mit csinálnak, mit olvasnak, mert azért ez egy nagy dolog. De az, hogy a nő tisztelete, a nő szerepe, a nő tisztelete, azt gondolom, hogy hát sok embernek kéne így gondolkodnia. Ahogy a zsidók gondolkodnak erről.”

Az interjúrészletben megfogalmazódik, hogy a rítusok alkalmával hiányolta adatközlőm a „női egyenjogúságot”. A vallásnak ezzel a részével interjúalanyom nem tudott azonosulni, és bár „most már nem zavarja”, szívesen átmenne a szombati ima alatt megnézni, hogy mit csinálnak és olvasnak a férfiak. Ám a női szerepből, valamint a zsidóság nőkhöz való hozzáállásából a gyermeknevelés és a nők tisztelete értékes és fontos számára. Az, hogy a gyereknevelés mennyiben kizárólag a nő dolga, eltértek a vélemények:

„Én úgy vagyok vele, hogy a gyereknevelés nem csak a nő dolga. Ugye a zsidó vallás szerint a nő dolga a gyereknevelés, de hát, ugye ha körbenézel nem így működik, a rabbiéknál sem, rengeteget foglalkozik a gyerekekkel. Nem tudom, hogy annyit-e mint a rebbecen, mert nem látom a napi rutinjukat, de tudom, hogy rengeteget.”

Itt érezni egy bizonyos ellentmondást a „zsidó vallás” és a „dolgozók működése” között, ami miatt az interjúalany nem érzi magáénak a zsidó vallás nemi szerepeit, melyek szerinte kizárják az apát a gyereknevelésből. Ám megjegyzi, hogy bár a zsidó vallás szerint kizárólag a nő feladata lenne a gyereknevelés, ez a rabbi családjában sincs így. A rabbi szintén fontos szerepet tölt be gyermekeinek nevelésében, *„rengeteget foglalkozik a gyerekekkel”*. A rabbi családja fontos példát nyújt az interjúalany számára, beszélgetésünk alkalmával többször kiemelte, hogy szeretné hasonlóan nevelni gyermekét, mint a rabbi és a rebbecen.

Egyik beszélgetőpartnerem az interjúzást követő péntek este, mikor a rituális kézmosáshoz³⁰ álltunk sorba, odajött hozzám, és azt mondta, hogy *„Sokat gondolkodtam a kérdéseiden, hogy mivel tudok azonosulni és mivel nem a nemi szerepekből. Hát az a női egyenjogúság. Én nem vallásos családból jövök, ahol a férfi és a nő egyenjogú. Ezzel egyáltalán nem tudok azonosulni a zsidóságban.”*

Hogy lehet az, hogy a közösség „nem vallásos” tagjai szerint *„nincs női egyenjogúság a zsidóságban”*, a Rebbe a videóban és a rebbecen a női klubban pedig az ellenkezőjét mondta: *„van női egyenjogúság és emancipáció az ortodox irányzatban”*? A szó ugyanaz, de két különböző jelentéstartama van – az ortodox zsidóság képviselői más jelentést társítanak hozzá, mint a „nem vallásos” közösségi tagok. A következő interjúalany is ezt fogalmazta meg:

„És hogy a Rebbe is mennyire kiemelte a nőknek a fontosságát. Annál is ott voltál. És ez fontos, és nekem ez tetszik benne, hogy amit külsőleg hátul van a nő a nyolc gyerekekkel, az nem így van. Azért mindig a nő irányít. Egy hászid családban is azért a nőnek igen is van beleszólása a dolgokba, amit kevesen látnak. Mert mit látnak? Hogy el van paterolva az összes lány, az összes asszony, és akkor nem ülhet le oda két férfi közé, nem szólalhat nem, nem énekelhet, nem csinálhat semmit.”

³⁰ A kiddus elmondását követően egy kancsóból háromszori öntés mindkét kézre, melyet egy fohász követ (Donin, 2003:80).

A „színpalak mögött”, azaz az családon belül „mindig a nő irányít”, ám ezt „kevesen látják”. Vagyis a „*nőnek igenis van beleszólása a dolgokba*” annak ellenére, hogy a külső szemlélők ebből keveset látnak. Ebben az interjúrészletben megjelenik az az egyenjogúság, ami eltér a közösség tagjainak fogalmi rendszerében megjelenő női egyenjogúság fogalmától. Erről beszélt a Rebbe a videóban, valamint a rebbecen a „*Titkos Hanna Klubban*”. Az interjúrészletben olvashattuk, hogy a családi környezetben „*a nő irányít.*” Ám ez nem azt jelenti, hogy az élet más területein a férfi és a nő egyenlő lenne. Az ortodox vallási vezetők „*egyenjogúság*” fogalmában a nők női feladatainak (azaz a gyereknevelésnek és a család összetartásának) fontosságára és megbecsülésére helyezik a hangsúlyt. Míg a közösség női tagjainál megjelenik a „modern” nőkép: a „*nem vallásos*” tagok szerint a nemi egyenjogúság az, ha a családi szférán kívül is, az élet egyéb területein (legyen szó a rituális életről vagy a munkavállalásról) egyenrangú félként kezelik a nőket és a férfiakat. Itt válik ketté a „*vallásos*” értékeket közvetítő ortodox irányzat női szerepei a „*nem vallásosak*” „modern” nőképétől.

A kutatás alatt egyrészt kikristályosodott számomra, hogy a női egyenjogúság az ortodox zsidóságban nem azt jelenti, mint a vallás felé közeledő női tagok fogalomrendszerében, és megértettem, hogy az ő énikus, belső szempontrendszerükben hogyan jelenik meg ez a fogalom: míg a női tagok számára az egyenjogúság az élet minden területén érvényes, az ortodox zsidóságban a vallási életben és a családfenntartásban a férfiak feladata hangsúlyosabb. Másrészt az interjúk során kiderült, hogy a vallásos nemi szerepeknek mely aspektusaival értenek egyet a kérdezettek, és melyekkel nem: a család fontossága és előtérbe helyezése minden anya számára elsődleges. Ám a rítusokon való „*függöny mögül kukucskálással*”, valamint azzal, hogy a nők kizárólagos feladata a gyereknevelés, már többen nem tudnak azonosulni.

A közösség női tagjai a zsinagógában tartott nyílt fórumok alkalmával ezekről a nézetkülönbségekről nem vitatkoztak, látszólag nem volt ellentét értékrendjük és a rebbecen iránymutatásai között. Példa erre, mikor egy „*Titkos Hanna Klub*” alkalmával két színésznő drámajátékokat játszatott a közösség tagjaival, és a szituációk a zsidó vallás szemszögéből járták körül a problémaköröket. A színésznők olyan dilemmákra hívták fel a figyelmet, melyeknek megoldásai egyértelműen az ortodox nézőpontot képviselték, ám a közösségnek mindegyik női tagja elfogadták a megoldásokat.

Most, hogy megismertük a női közösségi tagok véleményét a zsidó nemi szerepekről, szeretném bemutatni azt a rítust, mely szimbolizálja a zsidó nemi szerepek történelmi változását. A bár micvá rítusának megvizsgálása azért fontos, mert ez a rítus a nemi egyenjogúságra való törekvés szimbólumává vált a zsidó rituális életben, és ezen keresztül megvizsgálhatjuk, hogyan egészült ki a vallás egy rítussal a „modern” eszmék hatására.

9. Bár micvo és bár micvá

Leonard Mars szerint „a bár micvo és bár micvá beavatási ünnepsége felhatalmazza az antropológust, hogy dokumentálja a változásokat a zsidó hitben, értékekben és társadalmi szerveződésekben egy időszakon át” (Mars, 1990:64). Ebben a fejezetben szeretném bemutatni a felnőtté avatás rítusát – mennyiben változott a bár micvo szerepe, valamint, hogy minek a hatására jött létre a bár micvá, és az miben tér el a fiúk felnőtté avatásától.

A fiúk felnőtté avatása 13 éves korukban történik – ettől a kortól kezdve rituális értelemben³¹ felnőttek, a vallással kapcsolatos parancsolatokat és kötelességeket be kell tartaniuk, valamint a minjánnak³² is részei. A felnőtté avatást egy hosszú, legalább egyéves tanulási folyamat előzi meg – ezzel készül fel a fiú a nyilvános előadásra. A rítus a 13. születésnap betöltése utáni első szombatra esik, és a zsinagógában tartják. Ekkor a Tórához szólítják a fiút, aki az áldások elmondása után felolvassa a hetiszakaszt³³ (vö. Donin, 2003:259-260; Mars, 1990:60-64).

Az, hogy mennyiben közösségi esemény a bár micvo és milyen értékek kerülnek a rítus alatt a középpontba, attól függ, hogy milyen mértékben ortodox a család, vagyis mennyire élnek a parancsolatok, szabályok szerint. Minél inkább ortodox a közösség, annál kevésbé van szó egy közösségi ünnepségről, mert ebben a formában kevésbé lenne vallásos a felnőtté avatás. Ortodoxok közösségeiben a Tóraolvasást követően egy kiddust tartanak a zsinagógában vagy otthon (Zborowsky – Herzog, 1962:351). A nem ortodox családok azonban a vallási szokások helyett inkább a fiú ünneplésére fektetik a hangsúlyt – rendezvényt szerveznek, amelyre az összes rokont és barátot meghívják.

31 Ez nem jelenti, hogy felnőttként kezelik őket a mindennapokban.

32 Tíz felnőtt férfiből álló gyülekezet.

33 A Tóra 54 szakaszra van osztva, ezeket hétről hétre olvassák.

A bár micvo társadalmi jelentősége és tartalma megváltozott. Emellett a változás mellett a nők átalakuló pozíciójára reflektálva alakult ki a bát micvá, mely egy innovációja a vallásnak.³⁴ A bát micvá a zsidó életben is megjelenő nemi egyenjogúság gondolataként létrehozott rítus (vö. Mars, 1990:58-64). Az első bát micvát Judith Kaplan ünnepelte 1922-ben az Egyesült Államokban (Handler – Lefkovitz, 2010:8). A 19. és 20. században a bát micvá még nem egy vallásos esemény volt, sokkal inkább egy parti a lányoknak (Gottesman, 2010:12).

Lányoknál a felnőtté avatás több szempontból is eltérő. Mivel a zsidó rituális életben a nők szerepe eltér a férfiakétól, a rítusra való felkészülés is másból áll. Ortodox családoknál a bát micvára való készülés fontos elemei többek között a háztartással kapcsolatos törvények megtanulása, a kóser konyha vezetése, kipa vagy szombati terítő varrása, valamint a sábeszi gyertyára való áldás megtanulása. A felnőtté avatás a lányoknál 12 éves korban történik, ám a pontos időpont – a fiúkkal ellentétben – nincs megadva. A bát micvá általában vasárnap szokott lenni. Ez tisztán mutatja a bár micvo és a bát micvá jelentőségének különbségét: míg a fiúk rítusa szombaton van, a lányoké hétköznapon.³⁵ Mivel az ortodox zsinagógákban az imában női részvételnek nincs helye (emlékezzünk vissza a „függöny mögül kukucskálásra”, amivel nem értett egyet interjúalanyom), a fiúk beavatásától eltérően a bát micvá alkalmával a lányok néhány szót mondanak a tanulmányi terveikről a közösségnek: elmondják, mit szeretnének tanulni, és hogyan képzelik el jövőjüket. A lányok felnőtté avatása az ortodox zsidóknál nem egy átmeneti rítus – míg a fiúk esetében vallási szempontból megtörténik az apától való függetlenedés,³⁶ a lányoknál ez a fordulópont valójában az esküvő után következik be (vö. Mars, 1990:60-65).

A rituális életben való női egyenjogúság igényét támasztja alá egyik 60 éves, szombattartó beszélgetőpartnerem, aki mikor visszaemlékezett fiatal korára, a következőket mondta a bár micvoról és bát micváról:

„Volt, a fiúknak volt briszük³⁷ és volt bár micvojuk, a lányoknak nem. Mert szerettem volna, de azt mondta az apám, hogy a lányoknak minek kell? Miért ne járna egy lánynak

³⁴ A bár micvo is új keletű a zsidó vallás hosszú történelméhez képest, hiszen a 15. század óta ünneplik – a bár micvo nincs megemlítve a Tórában, a Bibliában vagy a Sulhan Arukhban (a törvénykönyvben).

³⁵ A zsidó vallásban illetve Izraelben a vasárnap nem számít „hétköznap” vagy munkaszüneti napnak, ez is hétköznap.

³⁶ A bár micvót követően a fiú felelős azért, hogy minél több micvét, azaz jócselekedetet tartson be.

³⁷ A körülmetélés rítusa, mikor a csecsemő 8 napos. Ez a szerződés az örökkévaló és a zsidóság között.

ugyanannyi, mint egy fiúnak? Az unokámnak már volt névadása,³⁸ a lánynak is. Meg gondolom lesz majd bát micvája.”

Ez az interjúrészlet alátámasztja a fentebb írt igényt arra, hogy a lányok is megjelenjenek aktívan a rituális életben: a „*Miért ne járna egy lánynak ugyanannyi, mint egy fiúnak?*” kérdés magában foglalja a női egyenjogúságra való igényt a vallási rítusok terén. Míg interjúalanyom édesapja feleslegesnek tartotta a bát micvá ünneplését, addig három generációval később már interjúpartnerem lányunokáinak névadása és bát micvája is fontos eseménynek számít.

A bár micvo és bát micvá változásai után szeretném bemutatni az Óbudai zsinagóga egyik bát micváját, hogy megismerhessük az ünnepet egy ortodox zsinagógában, ám nem ortodox család esetében, valamint hogy megérthessük, mit jelentett a rítus a 12 éves lánynak, ezáltal az eddig elemzett kérdésköröket jobban megérthetjük.

10. Bát micvá Óbudán

Vasárnap délután négy órára hirdették meg a bát micvát az Óbudai zsinagógában. Bár a lányok felnőtté avatását nem feltétlenül szokták a zsinagógában tartani, most berendezték az alsó szintet az ünnepségre. Étel és ital várta az ünnepi ruhába öltözött rokonokat és barátokat, ők pedig az ilyenkor szokásos ajándékokkal lepték meg a lányt: könyvekkel, iskolai írószerekkel, füzetekkel, személyes képeslapokkal. Az ünnep jelentőségét mutatja, hogy még külföldről is érkeztek rokonok az eseményre.

Az ismerősök – a lány édesapjának szavaival – „*zsidós időben, egy óra késéssel*”³⁹ érkeztek meg a zsinagógába. A lány kiállt a rokonok és barátok elé, majd egy általa írt szöveget olvasott fel magyarul és héberül (hogy az izraeli rokonok is értsék), mely arról szólt, hogy milyen érzés bát micvának lenni. Beszédében kiemelte, hogy: „*mostantól felelősségteljesnek kell lennem. De mit is jelent ez?*” Példának hozott mindennapi életéből eseményeket: „*Kaptam egy kutyust, aki nem volt szobatiszta, és nekem kell megtanítanom rá. Mostantól, ha anya rám szól, hogy takarítsak, nem mondhatom, hogy nem, mert kislány vagyok.*” Beszédének részletei mutatják, hogy bár a bár micvo és a bát micvá eredetileg

³⁸ A névadási rítus fiú gyermekeknél a körülmetéléskor történik, a lányok névadása is egy innovációja a vallásnak.

³⁹ A zsidó viccek fontos eleme a „kegyetlen ironia”, az önsztereotípiá (Raj, 1999:51).

vallási értelemben felnőtté avatási rítus, ma már a szülők és a gyerekek máshogy interpretálják az ünnepet – a mindennapi életre kiterjedően szól a felelősségvállalásról.

Ezután kitért arra, hogy *„sajnos nem minden zsidó lánynak adatik meg, hogy legyen bát micvája”*, és külön megköszönte a gondoskodást és zsidó neveltetését a szülőknek, a nagyszülőknek, a rebbecennek és a rabbinak.

Beszéde után a rabbi következett, aki mesélt arról, hogy mióta ismeri a lányt, és milyennek látja őt: *„A Vasvári zsinagógában⁴⁰ láttam először, amikor szombaton jöttek névadásra. Ő jó példa mindenkinek: rendszeresen jön péntek esténként, áhítattal imádkozik, az asztali áldásokat is tudja. A vasárnapi gyerekeknek szóló tanulásra akkor is járt, amikor csak egyedül volt.”* A rabbi beszéde a lány vallással kapcsolatos szokásaira tért ki, így teremtett egyensúlyt az ünnep „vallásos” és „nem vallásos” vonatkozása között. Majd kitért arra, hogy a jövőre nézve mit kíván neki: *„A bát micvá nem egyszeri, hanem örök. Innentől kezdve a micvákat legjobb tudásod szerint be kell tartanod. A következő nagy esemény az esküvőd lesz, reméljük rövidebb időn belül eljön, mint amennyi idő eltelt a névadásod és a bát micvád között! Mázl Tov!”* A rabbi előre mutatott a következő átmeneti rítusra, mely a lány életében „nagy esemény” lesz. Ez az utalás mutatja, hogy a bár micvo és a bát micvá ünnepe megközelítőleg annyira fontos esemény a zsidó rituális életben, mint az esküvő.

A beszédek után játék következett a gyerekeknek, a *„Legyen ön is Zsillimos”*, vallással kapcsolatos kvíz, melyet az ünnepelt vezetett. Bár ez első látásra mindössze egy vetélkedő a gyermekek számára, mégis fontos a vallás elmélyítése szempontjából – a kérdésekre adott válaszok és a verseny végén várható sikerélmény motiválta őket, hogy többet akarjanak tudni a vallásról, valamint meglévő tudásukat elmélyítsék. A kvízt követően képeket vetítettek a lányról, amiket ő kommentált. A képeket kronologikusan, csecsemőkorától 12 éves koráig mutatta be: kiemelte élete fontosabb eseményeit, illetve vicces történeteket mesélt egy-egy képről. Végül az izraeli nagypapa bűvész-előadása következett, melyet a lány tolmácsolt magyarra. Zárásként pedig egy vacsorára hívták meg a rokonokat és barátokat. Az egész ünnepséget a lány vezette, ez is mutatja, hogy a felelősséget a szülők az esemény idejére átadták neki.

⁴⁰ Az EMIH pesti zsinagógája, ahol az Óbudai zsinagóga közössége annak nyitása előtt járt.

A bát micvá utáni pénteken megjelent a Gut Sábesz újságban⁴¹ egy cikk az eseményről, a kiddus alatt pedig a rabbi mesélt a bát micváról, hogy azok a közösségi tagok is tudjanak róla, akik nem vettek részt rajta. Megkérte a „*nagylányt*”, hogy mondjon pár szót arról, milyen volt a vasárnapi ünnepség. Ő elmesélte a bát micvá menetét, még egyszer megköszönte a rokonoknak, a rabbinak és a rebbecenek a segítségét. Majd ezzel a mondattal zárta beszédét: „*Kívánom, hogy minden zsidó lánynak legyen bát micvája!*” Ez a mondat mutatja, hogy a lány nem kizárólag családjára, barátnőire, vagy a közösség lány tagjaira gondolt beszédében. Közösséget vállalt „*minden*” zsidó lánnyal, legyen szó saját közösségének tagjairól, más magyarországi közösségek lányairól, illetve távolabbi, akár külföldi zsidó lányokról, a világ bármely pontján.

Láthattuk, hogy milyen hatással volt a felnőtté avatás rítusa a lányra – számára a mindennapi életben való felelősségvállalásról szolt bát micvája. A rabbi beszéde pedig a rítus „*vallásos*” aspektusát emelte ki, hogy a lányt, családját, illetve az egész közösséget közelebb hozta az ünnep vallási vonatkozásaihoz. Kitűnik a rítus összetettsége és különböző jelentéstartamai, az, hogy ugyanaz a rítust párhuzamosan kétféleképpen értelmezték a „*vallásos*” és a „*nem vallásos*” közösségi tagok. Az, hogy egy ortodox zsinagógában egy lány bát micvá „*partija*” volt, szemlélteti, hogy bár a rabbi közelebb hozza a vallást a közösséghez, a közösség tagjainak igényeit szem előtt tartva bizonyos esetekben enged az ortodox vallási szokásokból.

Ez a rítus reprezentálta, hogy a lányok, nők rituális életben való részvétele változik az idők során - láthattuk, hogy néhány generáció alatt a zsidó vallás egy olyan rítussal gazdagodott, amely a női egyenjogúságot szimbolizálja a vallási életben. Valamint a rítus bemutatta azt is, hogyan tudják összeegyeztetni az ortodox zsinagóga vezetői által fontosnak tartott normákat, a „*nem vallásos*” közösségi tagok értékeivel. Bár a rabbi kiemelte a lány vallásos neveltetésének aspektusait, emellett megjelent a „*nem tradicionális*” felnőtté avatás hangulata is a zsinagógában a játékokkal, bűvész trükkökkel, fotókkal. A kettő találkozása és összeegyeztethetősége mutatja nekünk azt, hogy miért választják ezt az „*autentikus*” zsinagógát azok a közösségi tagok, akik közelednek a vallás felé.

⁴¹ A Gut Sábesz egy hetente megjelenő kiadványa az EMIH-nek, melyben közösségi eseményekről, a Rebbe tanításairól, a Chábád-Lubavicsi programokról írnak.

11. Összegzés

Tanulmányomban egyrészt arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyek a női nemi szerepek az ortodox zsidóságban. Láthattuk, hogy a család összetartása, a gyermekek nevelése fontos feladata az ortodox zsidó nőknek. Emellett arra kerestem a választ, hogy hogyan közvetíti a zsinagóga rebbecenje a zsidó női szerepeket a „nem vallásos” közösségi tagoknak, és ők ezeket milyen mértékben fogadják el és érzik magukénak. A „Titkos Hanna Klub” esettanulmányán keresztül láthattuk, hogyan mélyítik el az ezzel kapcsolatos tudásukat a „nem vallásos” nők, és hogy a gyermeknevelés fontosságát ők is magukénak érzik. Ám a rituális életben való „egyenlőtlenséget” nem minden közösségi tag fogadja el. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az ortodox közösségi vezetők és a „nem vallásos” közösségi tagok fogalomrendszerében a nemi egyenjogúság mást jelent. A rebbecen által közvetített nemi egyenjogúság fogalma a nők szerepének fontosságát emeli ki, ám körülhatárolja ezt a szerepet: a nők elsődleges feladata a gyermeknevelés és az otthoni teendők ellátása, minden más csak ezután következik. Míg a közösség tagjai számára az jelentené az egyenjogúságot a zsidóságban, ha nők és férfiak ugyanazokat a dolgokat csinálhatnák, és ugyanazon feladataik lennének, legyen szó a vallási rítusokról vagy a gyereknevelésről.

A közösség tagjainak többsége a zsidó vallási szokások és szabályok bizonyos elemeit tartja, és fokozatosan közeledik azokhoz az értékekhez és rítusokhoz, melyeket a zsinagóga vezetői közvetítenek feléjük. Kérdésként merült fel, hogyan egyeztetik össze a zsinagóga ortodox vezetői és a „nem vallásos” közösségi tagok az eltérő értékrendeket, vagyis a tradicionális női szerepeket és a „modern” nőképet. Ahogy egyik interjúalanyom mondta, a valláshoz való közeledés „lépésről-lépésre” történik, vagyis egy hosszabb folyamat része, ezt közvetíti a rabbi és rebbecen is, és ennek hangsúlyozása fontos a „nem vallásos” közösségi tagoknak.

Ennek a hosszú folyamatnak a zsinagóga rebbecenje szerint fontos része, hogy a közösség női tagjai magukénak érezzék a zsidó női szerepeket, vagy legalábbis közeledjenek feléjük. Az, hogy a közösség tagjai elmélyíthetik az ezzel kapcsolatos tudásukat a női klubban, valamint, hogy egy olyan zsidó nőképet mutat számukra a rebbecen, amelynek bizonyos aspektusai szimpatikusak számukra („figyelmessége, kedvessége, zsidóságról való nagy tudása”, ahogy a közösség tagjai jellemezték), segít nekik összeegyeztetni az általuk kialakított nőképet az ortodox zsidó nőképpel. Emellett vannak olyan részei is az ortodox

nőképek, amelyekkel nem tudnak azonosulni. Példa erre a rítusokon való „egyenlőtlenség”, az, hogy a nők el vannak választva a férfiaktól a zsinagógában, és a „függöny mögül” nem látják a rítust. Az anyaság, a gyereknevelés, a család összetartásának fontossága, melyet a rebbecen és a Rebbe kiemelt, egyre több közösségi tag számára követendő példa.

A rítusok alkalmával a nők háttérbeli szerepével azonban nem tudnak azonosulni a női tagok. Láthattuk, hogy a zsidó vallás változik a „modern” eszmék hatására, gondoljunk a bát micvára, mely a női egyenjogúságra és emancipációra való reakciója az ortodox zsidóságnak. Ezt mutatta be az Óbudai zsinagógában rendezett bát micva is: a zsinagóga ortodox vezetői engedékenyek és rugalmasak bizonyos rítusok alkalmával, emlékezzünk vissza arra, hogy ez mennyiben volt „*vallásos*” vagy „*nem vallásos*” esemény. Ezek az engedmények mutatják a Chábád-Lubavics mozgalom magyarországi zsinagógájának sajátosságát: „*rugalmasan*” reagál a magyarországi zsidóság valláshoz való közeledésére. A mozgalom magyarországi közösségének az igénye ugyanis elsősorban a zsidó vallás megismerése, a zsidó gyökereikhez való visszatérés. Ebben nyújt segítséget az Óbudai zsinagóga, melyben a zsidóságról való tudásukat egy olyan környezetben mélyíthetik el a közösség tagjai, melyben a zsinagóga vezetőivel kialakított közvetlen kapcsolat mellett példaképként szolgálnak az „*autentikus*” ortodox vezetők: ők azok, akik a zsidóság szabályrendszere szerint élnek, és ennek az életnek bizonyos elemeit követendőek tartják a közösségi tagok. Vagyis közösség vallási hagyományokhoz való közeledésének sokfélesége miatt a zsinagóga vezetői egy olyan alternatívát nyújtanak a budapesti közösség tagjainak, mely mindenki számára kielégítő – legyen szó ortodox, szombattartó emberekről, vagy „*nem vallásos*” közösségi tagokról.

12. Bibliográfia

- Babbie, Earl (2008): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó
- Beauvoir, Simone (1997): The independent women. *The second sex*. London: Vintage classics
- Donin, Hayim Halevy (2003): *Zsidónak lenni*. Budapest: Gönczöl Kiadó
- Eriksen, Thomas Hylland (2006): *Kis helyek, nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Feischmidt Margit – Szuhay Péter (2007): Sűrű leírás. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 243-259.
- Feischmidt Margit (2007): Az antropológiai terepmunka módszerei. In: Kovács Éva (szerk.): *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest: Néprajzi Múzeum PTE-BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 223-233.
- Geertz, Clifford (1994): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest: Századvég kiadó.
- Geertz, Clifford (2006): Sűrű leírás: út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Paul Bohannan - Mark Glazer (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest: Panem kft., 711-741
- Gennep, Arnold van (2007): *Átmeneti rítusok*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézete PTE Néprajz – Kulturális Antropológia. Tanszék L'Harmattan.
- Gottesman, Sally (2010): You didn't have a Bat-Mitzvah? *Contact, The Jurnal of the Steinhart Foundation for Jewish Life*, 12 (2): 11-12
- Hahn István (1997): *Zsidó ünnepek és szokások*. Budapest: Makkabi.
- Héra Gábor – Ligeti György (2005): *Módszertan. Bevezetés a társadalmi jelenségek kutatásába*. Budapest: Osiris Kiadó.

Jacobson, Simon (2007): *Tartalmas élet. Menachem Mendel Schneerson, a lubavicsi rebbe*. Budapest : Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület

Karády Viktor (2002): *Túlélők és Újrakezdők. Fejezetek a magyar zsidóság szociológiájából 1945 után*. Budapest: Múlt és Jövő.

Kovács András – Andor Eszter (2009): Zsidók a második világháború utáni Magyarországon, In.: Szalai Anna (szerk.): *Hágár országa: a magyarországi zsidóság – történelem, közösség, kultúra*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Kovács András (2002): Zsidó csoportok és identitásstratégiák a mai Magyarországon. In uő.: (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon. Az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése*. Budapest: Múlt és Jövő, 9-40.

Kovács Éva – Vajda Júlia (2002): *Mutatkozás. Zsidó Identitás Történetek*. Budapest: Múlt és Jövő.

Mars, Leonard (1990): Coming of age among Jews: Bar Mitzvah and Bat Mitzvah ceremonies. In.: Paul Spencer (szerk.): *Anthropology and the Riddle of the Sphinx: Paradoxes of Change in the Life Course*. Routledge.

Oberlander Báruch – Köves Slomó (2007): Előszó a magyar kiadáshoz. In.: Simon Jacobson: *Tartalmas élet. Menachem Mendel Schneerson, A Lubavicsi Rebbe*. Budapest: Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

Papp Richárd (2004): *Van-e zsidó reneszánsz? Kulturális antropológiai válaszlehetőségek egy budapesti zsidó közösség életének tükrében*. Budapest: Múlt és jövő.

Papp Richárd (2008): „Járható ösvény” - magyar zsidó fiatalok az izraeli ortodox társadalomban. In: Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

Papp Richárd (2010): *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény? : élő humor egy budapesti zsidó közösségben*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

Posner, Zalman I.(1994): *A zsidó gondolkodásmód. Hogyan látja a chaszidizmus a ma világát?* Budapest: Chábád Lubavicsi Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület.

Roni Handler—Lori Hope Lefkovitz (2010): How women and girls revitalized Jewish ritual. *Contact*, 12 (2): 8-9

Schocet, Jacob Immanuel (1995): *Chassidic dimensions. Themes in Chassidic Thought and Practice*. Kehot Publication Society

Seidman, Irving (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó

Turner, Victor (2006): Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: Paul Bohannan, Mark Glazer (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Panem, 674-710.

Várnainé Wéber Ágnes (1999): *Szöveggyűjtemény a zsidó történelem tanulmányozásához a XVI. sz. második felétől a XIX sz. végéig*. Budapest: Tárogató Kiadó.

Zborowski, Mark – Herzog, Elizabeth (1962): *Life is with people. The culture of the shtetl*. New York: Schocken Books.